

УДК 331.5.

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ЗАРОБІТНУ ПЛАТУ В УКРАЇНІ

О. Поліщук

*Рівненський державний гуманітарний університет
33000, м.Рівне, Толстого 3
E – mail: Lena_Pol@ukr.net*

В статті висвітлені основні причини та наслідки фінансово – економічної кризи в світі. Проаналізована динаміка номінальної та реальної середньої заробітної плати в Україні. Виділені основні наслідки заниженої заробітної плати. Особливу увагу приділено сучасному стану ринку праці.

Ключові слова: криза, номінальна та реальна заробітна плата, попит і пропозиція на ринку праці, мінімальна заробітна плата, заборгованість.

Про виникнення глобальної економічної кризи в 2008 році свідчило падіння показників ряду економічних індикаторів по всьому світу. Зокрема, про виникнення кризи свідчили високі ціни на нафту, що викликали як підвищення цін на продукти харчування та глобальну інфляцію; іпотечна криза в США що призвела до банкрутства великих інвестиційних та комерційних банків з гарною репутацією в різних країнах світу; поширення безробіття; та ймовірність глобальної рецесії.

Світова фінансово-економічна криза дуже яскраво проявила усі недоліки, притаманні ринковій економіці: нездатність забезпечувати конкурентне середовище, обумовленість безробіття, створення значної диференціації населення за рівнем доходів, прояви руйнівного впливу на навколишнє середовище. Зважаючи на стан національної економіки та на безлад у відносинах між гілками влади, вплив кризи суттєво підсилює руйнівний характер її наслідків, що, безумовно, загрожує національній безпеці держави.

Ні теорія, ні світова практика ще не напрацювали ефективних рецептів попередження та подолання наслідків кризи, що надає можливість зробити висновок: кризи в умовах ринкової економіки мають цілком природний характер.

При цьому основною причиною виникнення кризи вже більше століття вважають «накопичення грошей в багатих». Ще олігарх Джордж Сорос зазначав «Щоб хтось став багатшим, хтось повинен стати біднішим». Його погляди розділяли і Карл Маркс, і Франклін Рузвельт і багато інших.

Фактично якщо розподіл доходів між власниками та найманою робочою силою відбувається на користь перших, то рано чи пізно виникає ситуація, коли населення не в змозі купувати весь обсяг запропонованої на ринку продукції, що, в

свою чергу, призводить до неможливості та недоцільності виробництва чергової партії продукції з усіма негативними наслідками.

Експерти МОП в свою чергу вважають що одним з факторів, що призвели до кризи стали роки стагнації зростання зарплати в порівнянні зі зростанням продуктивності, в поєднанні із зростаючою нерівністю. В таких умовах єдиним способом для домогосподарства розширити своє споживання стала позика коштів.

Вже в період світової економічної кризи темпи зростання заробітної плати в світі значно сповільнилися. У 53 державах світу, дані по яких доступні (цифр по Китаю немає), зростання заробітної плати скоротилося в середньому з 4,3% в 2007 р. до 1,4% в 2008 р. Ситуація погіршилась в 2009 р.: в першому кварталі майже в половині з 35 країн, по яких Міжнародна організація праці збрала дані, відзначено зниження реальних зарплат у порівнянні з середнім рівнем зарплат в 2008 р. "В 12 державах - членах "Великої двадцятки" (Австралія, Бразилія, Великобританія, Німеччина, Канада, Мексика, Росія, США, Туреччина, Південна Африка, Південна Корея і Японія) зростання реальної середньої заробітної плати скоротилося з 1% в 2007 р. до -0,2% у 2008 р." [1]

Як наслідок, уже на початок 2010 року близько 17% населення країн ЄС ризикують опинитись за межею бідності, а 10% уже за нею. Так за даними Eurostat в Великобританії, Іспанії, Португалії може стати бідним 19% населення, в Латвії – 26%, в Румунії – 23%, в Болгарії – 21%. Країною з найвищим добробутом виявились – 9%.

А між тим кожна людина заслуговує на гідне життя і реалізацію своїх основних потреб, що передбачає гідну працю. Гідна праця як відомо включає чотири компоненти (зайнятість, права, захист і діалог). В свою чергу зайнятість в першу чергу означає – гідний дохід, який забезпечує гідні засоби існування.

За даними ЄБРР Україна найбільше постраждала від глобальної фінансової кризи серед країн Східної Європи та Центральної Азії. З 29 країн діяльності ЄБРР Україна увійшла в число п'яти, де падіння валового внутрішнього продукту за 2009 рік виражатиметься двозначним числом – 14%.

Як відомо основою для кризи стали: висока грошова пропозиція (кредити, позитивне сальдо балансу, зростання фондового ринку, зростання іноземних інвестицій); високий споживчий попит; швидке зростання цін на активи.

Адже впродовж останніх п'яти – шести років зовнішні позики стали дуже поширеним явищем. Банки активно розміщували єврооблігації, брали кредити і спрямовували залучені кошти на нарощування кредитних портфелів. За рахунок цих грошей вони освоювали переважно роздрібний ринок кредитування, приваблюючи через високу динаміку зростання. Так за останні чотири роки банки позичили українцям понад 500 млрд. грн.. це призвело до дуже високої динаміки зростання споживання, яке відбувалось «у борг». Спостерігався «бум іпотеки». До того ж збільшення зарплат в Україні значно випереджало зростання ефективності праці.

Восени 2008 року після погіршення ряду економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми ряду провідних комерційних банків країни виникнення фінансової та економічної кризи в Україні стало очевидним. Спостерігалось істотне скорочення попиту на залізо та сталь, що призвело до зменшення обсягів експорту та надходження валюти до Української економіки. Восени та на початку зими ціни на нерухомість впали на 25%, було призупинено понад 80% будівельних проектів. До 31% від ВВП зросла тіньова економіка що

стало максимальним показником з 2001 року. Національна валюта вдвічі знецінилась щодо долара. Звичайно знижується і рівень зайнятості населення. Так, якщо в 2008 році зайняте населення складало 19,5 млн. осіб (рівень зайнятості населення 68,1%), то в 2009 році кількість зайнятих скоротилась майже на 1 мільйон чоловік, як наслідок рівень зайнятості скоротився на 2,9%. При цьому рівень безробіття (за методологією МОП) виріс до 9,4% в 2009 році. Варто зазначити також, що в країнах (27) Євросоюзу рівень безробіття за 9 місяців 2009 року за методологією МОП склав – 8,8% (в Україні за цей же період – 8,6%). [2]

Що ж стосується попиту на робочу силу (рис. 1.), то якщо до вересня 2008 року навантаження на 1 вільне робоче місце становило 2,7 чоловік, то вже в грудні цей показник зріс до 9,6 чоловік. Найбільше навантаження спостерігалось в лютому 2009 року – 11,8 чоловік на одну вакантну посаду, а вже з квітня і до кінця року коливалось в межах від 7 до 9 чоловік на одне вільне робоче місце.

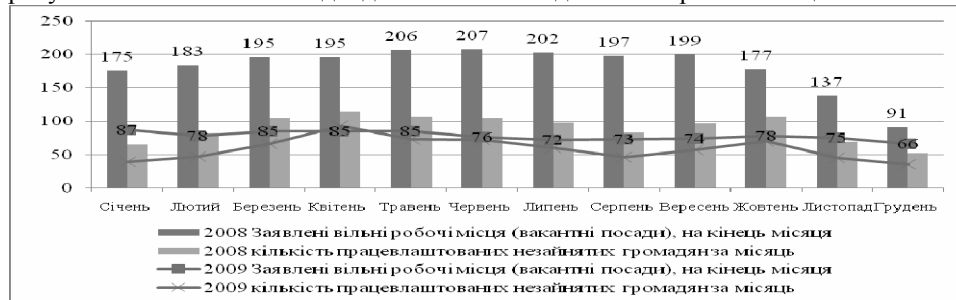

Рисунок 1. – Попит і працевлаштування робочої сили на зареєстрованому ринку праці (тис. осіб). [2]

Проте все ж незважаючи на покращення ситуації в економіці, попит на робочу силу є низьким, що зумовлює напруження на ринку праці. Кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості, зросла з 536,7 тис. осіб на 1 грудня 2009р. до 542,8 тис. осіб на 1 січня 2010р. Кількість зареєстрованих безробітних на 1 січня 2010р. становила 531,6 тис. осіб, або 27,6% усіх безробітних працездатного віку (за методологією МОП). Із них допомогу по безробіттю отримували 76,9%. Кожний другий безробітний раніше займав місце робітника, кожний третій – посаду службовця, а майже кожний шостий не мав професійної підготовки.

Зростання обсягів зареєстрованого безробіття у грудні 2009р. спостерігалось в більшості регіонів країни. Значне збільшення (на 10–17%) кількості зареєстрованих безробітних відбулося в Одеській, Кіровоградській, Хмельницькій, Вінницькій та Тернопільській областях.

Невідповідність попиту на робочу силу її пропозиції у професійно кваліфікаційному та територіальному розрізі зумовив високий рівень міжрегіональної диференціації безробіття, як зареєстрованого, так і визначеного за методологією МОП. [4]

Що ж стосується середньої заробітної плати то в якщо влітку 2008 року в доларовому еквіваленті вона становила 343\$, а через рік лише 240\$ хоча номінально вона зросла.

Якщо ж рівень середньої заробітної плати в Україні порівняти з аналогічним показником у країнах Європейського Союзу, то різниця шокує – від 2,5 до 25 разів середня заробітна плата в Україні «відстає» від середньої заробітної плати

розвинутих європейських країн. Окрім того, порівняння зарплати в Україні та країнах ЄС свідчить що середньомісячна заробітна плата, наприклад, в промисловості України менша в 2,6-7,8 разів порівняно з «новими» країнами ЄС і в 16,5-25,9 разів менша ніж в «старих» країнах ЄС.

В останні два роки навіть ця зарплата знизилась. Адже в 2008 році реальна заробітна плата була в середньому на 10% нижчою ніж в 2007 році, а в 2009 році ситуація ще погіршилась. Найважчим став січень 2009 року, коли реальна заробітна плата була на 18,9% нижчою грудня 2008 року. (Таблиця 1.)

Таблиця 1

Динаміка номінальної та реальної заробітної плати\

	Номінальна(у % до грудня попереднього року)		Реальна (у % до грудня попереднього року)	
	2009	2008	2009	2008
Січень	83,2	90,8	81,1	88,6
Лютий	86,1	97,5	82,6	92,6
Березень	90,9	101,6	85,9	92,9
Квітень	92,2	103,6	86,4	91,2
Травень	92,5	105,9	86,2	92
Червень	99,0	112,4	91,2	96,8
Липень	100,3	115,2	92,5	99,7
Серпень	95,9	111,8	88,6	96,9
Вересень	98,2	114,4	90	98
Жовтень	97,5	114,4	88,5	96,3
Листопад	97,7	108,8	87,7	90,3
Грудень	111,6	119,5	99,1	97

Загалом, навіть за попередніми розрахунками скорочення реальної заробітної плати в 2009 році склало більше 16% порівняно з 2008 роком. А реальний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактора, за III квартал 2009р. порівняно з відповідним періодом 2008р. зменшився на 9,9%.

Крім того, що працівники за свою роботу отримували нижчу реальну заробітну плату, 3% штатних працівників, а це 311,4 тис. осіб були змушені перебувати у відпустках з дозволу і ініціативи адміністрації. В режимі скороченого робочого дня працювало 919 тис. осіб (8,8% кількості штатних працівників). Найбільш поширеним вищезазначений режим роботи був у Запорізькій області, де в таких умовах працював кожний шостий працівник, Луганській – кожний восьмий, Львівській – кожний дев'ятий, Полтавській – кожний десятий. За видами діяльності найвищий рівень неповної зайнятості (скорочений режим) в 2009 році було зареєстровано в будівництві (23%), діяльності транспорту (17,1%), промисловості (15,5%), торгівлі (12,7%).[4]

Багато людей зіштовхнулись з тим, що їх спеціальність перестала користуватись попитом на ринку. Першими в результаті фінансової кризи постраждали працівники металургійної галузі, інвестиційних компаній і банків, будівництва.

За даними осіннього дослідження *rabota.ua* (результати якого значно відрізняються від офіційних даних Державного Комітету статистики) суттєве зниження зарплат було зафіксоване у фахівців робітничих спеціальностей (зарплатню робітникам знизили 25% опитаних компаній), у відділах маркетингу

(15%) і бухгалтерії (14%). Майже половина компаній знизили зарплати у всіх структурних підрозділах. Навіть у найбільш затребуваних сферах — торгівлі та клієнт-менеджменті — середній по Україні розмір оплати праці на кінець 2009 року становив 2,5–3,3 тис. грн, тобто близько 310\$–400\$ на місяць. Хоча лише рік тому середньогалузевий рівень зарплат у торгівлі починався з 450\$–600\$. IT-спеціалістам та працівникам інтернет-компаній пропонувалось 2,5–3,6 тис. грн; інженерам та технологам—2,6–3,4 тис. грн. Найменше роботодавці готові платити представникам робітничих спеціальностей: їхня зарплата в середньому становила близько 2,3 тис. у нацвалюті. Причому, за спостереженнями рекрутерів, здебільшого рівень пропонованих ставок практично повністю збігався із зарплатними очікуваннями здобувачів. При тому, що якщо ще два роки тому лише 15% здобувачів погоджувалися на першу пропозицію роботи, то тепер цей показник зріс до 43%. [5]

Ще одне подібне опитування експертів рекрутингових агентств і директорів компаній показало, що якщо в 2010 році буде спостерігатись погіршення економічної ситуації, компанії будуть наймати лише ключових фахівців. Найзатребуванішими професіями 2010 року вважаються: менеджер з продажу (середня заробітна плата, яку пропонують роботодавці 2,5 – 3 тис. грн), медичний представник (4,5 тис. грн.), генеральний директор (1 – 1,5 тис. дол.), фінансовий директор (2 – 4 тис. дол.), розробник ПО (1 – 3 тис. дол.), ризик-менеджер (2 тис. дол.), юристи (5 тис. грн.), маркетолог ринків FMCG (0,8 – 1 тис. дол.), категорійний менеджер (7 – 10 тис. грн.), головний агроном (4,5 тис. грн.). Якщо порівняти рівень пропонованих зарплат на 2010 рік найзатребуваніших спеціалістів з зарплатою в до кризовий період, то в середньому її скорочення становить від 30% до 50%. [6]

Експерти ринку праці відмічають, що в цілому криза мала і позитивний вплив на ринок праці, оскільки до неї багато компаній «роздуть» штати, ефективність працівників була невисокою, а умови диктували ті, хто шукав роботу, оскільки попит на робочу силу значно перевищував пропозицію, особливо в Києві та обласних центрах України, які активно розвиваються. [3] Сьогодні вимоги здобувачів помітно знижені. На думку більшості рекрутів повернення українського ринку праці до кризових показників зарплат, попиту та пропозиції можливе в найкращому разі не раніше 2011 – 2012 року. [7]

Якщо ж розглянути основні причини низького рівня середньої заробітної плати то першою по – праву є несправедливо занижений розмір мінімальної заробітної плати. Світова практика свідчить, що найбільш оптимальним є співвідношення, коли мінімальна зарплата становить 40-60 % від середньої. В Україні у 2002-2003 р. це співвідношення складало 40%. Проте, починаючи з 2004 року цей показник постійно знижується не зважаючи на те що її номінальний рівень постійно підвищували. Так, з 1 січня 2010 року мінімальна заробітна плата складає – 869 грн. що становить 38% від середньої по Україні.

Звичайно зі своєї сторони законодавці роблять все можливе щоб довести рівень мінімальної заробітної плати до необхідного, як по відношенню до середньої так і по відношенню до прожиткового мінімуму. Так, якщо ще в листопаді 2008 року мінімальна заробітна плата становила 545 грн., то вже з 1 січня 2010 року її розмір встановлено на рівні 869 грн. (що на 59% вище). Таким чином в на кінець 2009 року співвідношення середньої і мінімальної заробітної плати в Україні доведено до рівня 30%.

Що ж стосується співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, то ст. 54 Держбюджету України на 2009 рік було передбачено не змінювати розмір прожиткового мінімуму протягом 2009 року і залишити його на рівня грудня 2008 року. Це при тому, що інфляція на 2009 рік планувалась в розмірі 9,5%. А прожитковий мінімум повинен розраховуватись як добуток ціни і кількості товару.

Варто також згадати що до 1 грудня 2008 року заробітна плата працівникам бюджетної сфери нараховувалась згідно тарифної ставки ЄТС, а 1 тарифний розряд відповідав розміру мінімальної заробітної плати. Проте уже в грудні Держбюджетом 2008 (ст. 55) розмір мінімальної заробітної плати було встановлено на рівні 605 грн., а Постановою КМУ від 25.10.2008 № 939: розмір посадового окладу працівника першого тарифного розряду закріплювався на рівні 545 грн. [8]

Законодавці також намагаються зменшити вплив світової кризи на сферу зайнятості населення. Так 25.12.2008 року прийнято ЗУ № 799 - VI спрямований на збереження кадрового потенціалу підприємств, недопущення зростання рівня безробіття і забезпечення соціальних гарантій громадян. В Законі передбачено створення ефективного механізму підтримки працівників, які опинилися під загрозою звільнення. Визначені джерела для покриття дефіциту бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття в 2009-2010 роках [9].

А між тим у 2009 році Міжнародною фінансовою корпорацією (ІФС) було здійснена спроба оцінити вплив поточної економічної кризи та існуючого державної регуляторної політики на доходи та прибуток підприємств. Підприємців попросили припустити, якими були б їхні валові доходи та прибутки, якби не було б кризи та якби регуляторне середовище сприяло розвитку бізнесу. Українські підприємці зазначили, що державна регуляторна політика може так само скоротити їхні прибутки, як і економічна криза. Згідно проведених опитувань до 20 відсотків прибутковості приватного сектора України втрачається через неефективне державне регулювання. Не варто забувати що податкова система України згідно «Звіту ведення бізнесу 2010» вважається однією з найобтяжливіших в світі (Серед 183 країн Україна посідає 182 місце)[10].

Таким чином щоб хоч якось знизити витрати на виробництво власники підприємств намагаються знизити витрати на оплату праці. До того ж щоб збільшити обігові кошти для свого підприємства роботодавці все частіше вдається до позик з фонду заробітної плати. Як наслідок на кінець 2009 року заборгованість із заробітної плати набула національного масштабу і становить 1,47 млрд. грн. (на 1 січня 2010 р.). На думку експертів, саме затримка заробітних плат стане в Україні найбільш поширеним наслідком кризи.

Підводячи підсумки варто зазначити, що звичайно зниження доходів під час кризи є цілком логічним явищем. Проте зниження заробітної плати приводить до скорочення такого необхідного економіці попиту і підриває загальний рівень впевненості в суспільстві. В Україні і так заробітні плати не в кращий бік відрізняються від європейських, доходи 10% найбільш забезпечених верств населення перевищують доходи 10% найменш забезпечених верств більш, ніж в 47 разів (за даними Світового банку). Тому в умовах кризи державі необхідно продемонструвати готовність підтримати купівельну спроможність населення і таким чином стимулювати внутрішнє споживання, потрібно вжити заходів щодо

запобігання подальшому погіршенню співвідношення між долями заробітної плати і прибутку у ВВП. Націоналізація базових галузей народного господарства попередить штучні банкрутства, безпідставне скорочення робочих місць, невиплату заробітної плати, невиконання соціальних зобов'язань, дозволить створити передумови для подолання економічної кризи і забезпечить гарантії національної безпеки України. А справедливий розподіл доходів в реальному секторі економіки допоможе подолати бідність.

1. Підвищення зарплат зупинить криза // *Экономические Известия* // <http://news.finance.ua/>.
2. Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Хто найбільше постраждав від кризи в Україні? Порівняння зарплат по областях і сферах зайнятості. // <http://moजारплата.com.ua/>.
4. Про соціально-економічне становище України за 2009 рік // www.ukrstat.gov.ua/
5. В. Хомяков. Трудові будні // Український діловий тижневик "Контракти", № 48 від 03-12-2009 <http://www.kontrakty.com.ua/>.
6. Прогнози-2010: які спеціалісти будуть затребувані у наступному році? // <http://moजारплата.com.ua/ua/main/news/>.
7. За даними сайту з працевлаштування JOB.ukr.net: У кого навіть під час кризи зростають зарплати // <http://www.expres.ua/>
8. Маразми заробітної плати та трудового законодавства ГЛАВА III. <http://www.marazm.org.ua/payment/>.
9. Законодавчі нововведення для ринку праці // <http://moजारплата.com.ua/>.
10. Криза чи держава – хто перешкоджає більше? <http://franchising.ua/vlasniy-biznes/>

INFLUENCE OF THE WORLD ECONOMIC CRISIS ON THE SIZE OF SALARY IN UKRAINE

O. Polishchuk

*Rivne State Humanitarian University
33000, Rivne, Tolstogo 3
E – mail: Lena_Pol@ukr.net*

Principal reasons and consequences of fiscal-economic crisis in the world are described in this article. The dynamics of nominal and real middle salary in Ukraine is analyzed. The basic consequences of the understated salary are sorted out. Separate attention was paid to a modern labour-market.

Keywords: crisis, nominal and a real salary, demand and supply on the labour-market, minimum wage, arrears of wages.